

RANE DISFUNKCIONALNE KOGNITIVNE ŠEME: POVEZANOST SA AFEKTIVNOM VEZANOŠĆU U BLISKIM RELACIJAMA U MLAĐEM ODRASLOM DOBU

Mihić Ivana¹, Zotović Marija, Petrović Jelica

Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad

Disfunkcionalne šeme razvijaju se rano u detinjstvu kombinacijom vulnerabilnog temperamenta i disfunkcionalnih iskustava u prvim bliskim vezama unutar porodice. One predstavljaju pervazivne teme koje značajno oblikuju samopercepciju, ali i odnose se sa drugima, opisujući osnovna uverenja o relacijama među ljudima.

Istraživanje predstavljeno ovim radom ima za cilj da ispita i opiše relacije između ranih disfunkcionalnih šema i afektivne vezanosti u mlađem odraslom dobu. Pitanje koje se postavlja je da li će se uočiti značajne povezanosti ranih disfunkcionalnih šema sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti i da li postoje, i kakve su, relacije ranih maladaptivnih šema sa karakteristikama unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti koje određuju poimanje i spremnost za stupanje i održavanje bliskih veza.

Rezultati pokazuju da se grupe ispitanika formirane prema obrascima afektivne vezanosti značajno razlikuju u izraženosti ranih maladaptivnih šema. Najviši ukupni skor na ranim disfunkcionalnim šemama postižu ispitanici preokupiranog obrasca afektivne vezanosti. Najniži ukupan skor i najniže skorove na svim ranim disfunkcionalnim šemama postižu sigurno afektivno vezani ispitanici. Zajednička faktorska analiza ranih disfunkcionalnih šema i dimenzija unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti, ukazala je na pravilnost da se određene disfunkcionalne šeme grupišu sa anksioznošću, a određene sa izbegavanjem. Na ovaj način moguće je pisati kognitivne obrasce vezane za dimenzije unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti.

Ključne reči: *disfunkcionalne rane šeme, afektivna vezanost, unutrašnji radni model*

¹ E-mail: imihic@ff.ns.ac.yu Rad je u okviru projekta „Porodica kao vrednost u društvu u procesu tranzicije“ koji finansira Pokrajinski sekretarijat za nauku i tehnološki razvoj Vojvodine

Uvod

U osnovi Boulbijeve (Bowlby) koncepcije o afektivnom vezivanju leži pravilnost da deca, na osnovu veoma ranih interakcija sa osobama koje mu pružaju brigu, formiraju model sebe i model značajnih drugih, čiji kvaliteti i dinamika oblikuju unutrašnji radni model afektivne vezanosti. Unutrašnji radni model afektivne vezanosti značajno učestvuje u organizaciji iskustava i ponašanju osoba. Ovako koncipirane reprezentacije sebe i drugih teorijski se povezuju sa koncepcijama kognitivnih uverenja ili šema koje je ponudio Beck. Potreba za ovakvim povezivanjem nastala je pre svega iz razloga što teorija afektivne vezanosti ne pruža dovoljno koherentan i dosledan model za razumevanje i tretman psihopatoloških promena (Fonagy et al., 1996; Main, 1999).

Pretpostavka kognitivne teorije o postojanju disfunkcionalnih šema, koje predstavljaju iskrivljena uverenja o svetu, samom sebi i svojim odnosima sa drugim ljudima razvijana je u radovima Younga (Young, 1990 prema Young et al., 2003). On je implicirao mogućnost da se određene maladaptivne, disfunkcionalne šeme razvijaju rano u detinjstvu i da predstavljaju pervazivne teme koje značajno oblikuju samopercepciju, ali i odnose sa drugima. Za razliku od Beckove koncepcije šema, Young pretpostavlja da su disfunkcionalne šeme interpersonalne prirode i da opisuju osnovna uverenja o relacijama među ljudima. Šeme se često označavaju kao rane – pretpostavlja se da nastaju veoma rano u detinjstvu kombinacijom nasleđenog vulnerabilnog temperamenta i disfunkcionalnih iskustava u prvim bliskim vezama unutar porodice. Ne nastaju kao produkt izraženih traumatskih iskustava, već kao efekat produženih, trajnih, obrazaca u relacijama sa primarnim starateljima (Young et al., 2003). Naime, Young tvrdi da rana iskustva koja pružaju osećaj sigurnosti, bezbednosti i brige čine bazu za razvoj zdravih relacija u odrasloj dobi. Sa druge strane, iskustva zlostavljanja, zanemarivanja, traume u detinjstvu i slično stvaraju rizik za razvoj nepoverenja i osnov za formiranje disfunkcionalnih uverenja da će sve buduće relacije doneti iskustva napuštanja, uskraćivanja iskorišćavanja i sl. (Strack & Millon, 2005).

Maladaptivne šeme se raspoređuju u pet domena:

- odvojenost i odbacivanje (emocionalna deprivacija, osećaj napuštenosti, nepoverenje i zloupotreba, socijalna izolacija i otuđenost, neadekvatnost i sram)
- narušena autonomija i sposobnosti (nesposobnost, zavisnost i nekompetentnost, vulnerabilnost/ranjivost, fuzija)
- narušene granice (grandioznost, nedovoljna samokontrola i samodisciplina)

- usmerenost na druge (potčinjavanje, žrtvovanje)
- preterana kontrola (emocionalna inhibicija, nedostižni standardi) (Young et al., 2003; Muris, 2006).

Šeme su funkcionalne u trenutku stvaranja i pružaju mogućnost adaptacije na okruženje u kom su stvorene. Npr. ukoliko u porodici postoji pravilo da izražavanje emocija nije dozvoljeno, šema o emocionalnoj inhibiciji će biti potpuno funkcionalna za relacije sa roditeljima koje su oblikovane i koje promovišu porodično pravilo. Ova šema, međutim, gubi na funkcionalnosti kada se osoba uključuje u druge bliske relacije (Young et al., 2003; Oei & Baranoff, 2007).

Za procenu ranih maladaptivnih šema Young je sa saradnicima razvio upitnik *Jangov inventar disfunkcionalnih kognitivnih šema* (Young Schema Questionnaire, Young & Brown, 1994, prema Young et al., 2003). Instrument je razvijen u dužoj formi (205 ajtema) i kraćoj verziji (75 ajtema). Istraživanja su ukazala da obe forme imaju zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike (Schmit et al., 1995; Cecero et al., 2004; Lee et al., 1999; Lachenal-Chevallet et al., 2006; Oei & Baranoff, 2007).

Maladaptivne šeme uočene su i opisane kod pacijenata sa poremećajima ishrane (Meyer, Gillings, 2004), anksioznih poremećaja (Delattre et al., 2001 prema Muris, 2006), narkomanije, (Brotchie et al., 2004), poremećaja povezanih sa agresijom i nasiljem (Baker & Beech, 2004), i poremećajima ličnosti (Nordahl et al., 2005). Malo je istraživanja koja se bave rasprostranjenošću i efektima ranih disfunkcionalnih šema na populaciji bez evidentnih psihopatoloških promena i u njima se uglavnom povezuju sa crtama ličnosti, roditeljskim postupcima i adaptacijom na život van porodičnog okruženja (Muris, 2006; Lachenal-Chevallet et al., 2006; Cecero et al., 2008). Na našoj populaciji teorijski koncept ranih disfunkcionalnih šema upotrebljen je za razumevanje potencijalnih efekata bombardovanja kao traumatskog događaja (Nikolski-Končar et al., 2006).

Razmatrajući relacije između reprezentacija sebe i značajnih drugih i efekata koje unutrašnji radni model afektivne vezanosti ima na samoprocenu, procenu i analizu iskustava u interpersonalnim relacijama sa jedne strane, i Young-ovih ranih disfunkcionalnih šema, istraživači su pretpostavili da obrazac afektivne vezanosti može da bude značajan koncept kojim bi se povezala rana iskustva u bliskim relacijama i formiranje ovih šema. Istraživanja koja su se do sada bavila relacijama afektivne vezanosti i izraženosti ranih disfunkcionalnih šema rađena su na kliničkim populacijama i ukazala su na značajne povezanosti šema sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti (Mason et al., 2005; Baker & Beech, 2004) Ovaj rad bavi se relacijama ranih disfunkcionalnih šema i karakteristika

unutrašnjeg radnog modela u bliskim vezama na nekliničkoj populaciji u mlađem odraslom dobu.

Metod

Problem

Istraživanje predstavljeno ovim radom ima za cilj da ispita i opiše relacije između ranih disfunkcionalnih šema i afektivne vezanosti u mlađem odraslom dobu. Pitanje koje se postavlja je da li će se i na nekliničkoj populaciji uočiti značajne povezanosti ranih disfunkcionalnih šema sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti i da li postoje, i kakve su, relacije ranih maladaptivnih šema sa karakteristikama unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti koje određuju poimanje i spremnost za stupanje i održavanje bliskih veza.

Varijable i instrumenti

Obrazac i karakteristike afektivne vezanosti merene revidiranom i skraćenom verzijom skale *Iskustva u bliskim vezama* (Experience in close relationship scale, Brennan et al., 1995, modifikacija Kamenov i Jelić, 2003). Upitnik se sastoji od 18 stavki, a odgovori ispitanika se raspoređuju na sedmostepenoj skali. Na osnovu podataka dobijaju se informacije o karakteristikama afektivne vezanosti preko dve dimenzije – anksioznost i izbegavanje i obrascu afektivne vezanosti prema četvorokategorijalnom modelu Bartolomew. Po ovom modelu izdavaju se:

- sigurni obrazac afektivne vezanosti (nizak skor na obe dimenzije)
- preokupirani obrazac afektivne vezanosti (visoka anksioznost i nisko izbegavanje)
- izbegavajući obrazac afektivne vezanosti (niska anksioznost i visoko izbegavanje) i
- plašljivi obrazac afektivne vezanosti (visok skor na obe dimenzije) (Bartolomew & Shaver, 1998; Crowel et al., 1999; Stefanović Stanojević, 2005).

Rane disfunkcionalne šeme operacionalizovane su i merene kraćom verzijom *Jangovog inventara ranih disfunkcionalnih šema* (Young, Braun, 1990, prema Young et al., 2003). Inventar se sastoji od 75 ajtema, odgovori se raspoređuju po šestostepenoj skali, a namenjen je za procenu 15 kognitivnih šema raspoređenih u 5 domena: .

1. iz domena *odvojenost i odbacivanje*

- emocionalna deprivacija (ED) – očekivanje da drugi ne mogu da odgovore na emotivne potrebe ljudi
- osećaj napuštenosti (ON) – uverenje o nestabilnosti relacija i tendenciji drugih da napuštaju
- nepoverenje i zloupotreba (NZ) – uverenje da su drugi skloni zloupotrebi, posramljivanju i povređivanju ljudi
- socijalna izolacija (SI) – osećaj izdvojenosti i nepripadanja
- neadekvatnost i sram (NS) – osećanje da je osoba lošija od drugih, nevažna i da ne može da bude voljena.

2. iz domena narušena autonomija i sposobnosti

- nesposobnost (N) – uverenje da je osoba lošija od drugih u odnosu na inteligenciju i postignuća
- zavisnost i nekompetentnost (Z) – uverenje da osoba nije sposobna da brine o sebi, donosi odluke i ispunjava svakodnevne obaveze
- vulnerabilnost/ranjivost (V/R) – briga i strah da će se desiti neka vrsta nepredvidive katastrofe koja se ne može prevenirati niti kontrolisati.
- Fuzija (F) – izražena bliskost i emotivna isprepletenost sa značajnim drugima, usled čega osoba ima utisak uskraćenosti ličnog identiteta.

3. iz domena narušene granice

- grandioznost (G) – uverenje o ličnoj superiornosti nad drugima, potreba da se bude superioran i obezbedi kontrola
- nedovoljna samokontrola (NSK) – niska frustraciona tolerancija, potreba da se izbegne bol, konflikti, odgovornost i slično.

4. iz domena usmerenost na druge

- potčinjavanje (PT) – uverenje da se mora biti poslušan i da se mora potčiniti potrebama drugih, da bi se izbeglo napuštanje
- žrtvovanje (ŽR) – voljno izlaženje u susret potrebama drugog da bi se izbegao osećaj krivice i zadržao status potrebnog u relaciji

5. iz domena preterana kontrola

- emocionalna inhibicija (EI) – inhibiranje spontanijih reakcija, osećanja i komunikacije, da bi se izbegao sram, neodobravanje ili gubitak kontrole.

– nedostižni standardi (NSD) – potreba da se dostignu vrlo visoki internalizovani standardi postignuća i ponašanja.

Kao i u ranijim primenama i na uzorku ovog istraživanja pouzdanost instrumenta merena Kronbahovim alfa koeficijentom je zadovoljavajuća (alfa= 0,92 za celokupnu skalu). Na osnovu podataka sa upitnika dobijaju se skorovi na svakoj od 15 kognitivnih šema i ukupni skor koji označava ukupnu izraženost ranih maladaptivnih šema.

Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja činilo je 192 ispitanika mlađeg odraslog doba. 55,7% uzorka (N=107) su činile žene, a 44,3% (85) muškarci. Uzrast ispitanika kretao se u rasponu od 20-32 (medijana na uzrastu 22 godine). Svi ispitanici koji su uključeni u uzorak su imali iskustvo partnerskih relacija.

Rezultati

Deskriptivni pokazatelji za karaktetristike afektivne vezanosti ispitanika

U distribuciji obrazaca afektivne vezanosti (tabela 1) ispitanika primetna je očekivana prevalenca sigurnog obrasca afektivne vezanosti dok su drugi obrasci zastupljeni u značajno manjem broju.

Tabela 1. *Distribucija obrazaca afektivne vezanosti*

Obrazac afektivne vezanosti	Frekvencija	Validni procenat
Sigurna afektivna vezanost	153	79.7
Preokupirana afektivna vezanost	22	11.5
Izbegavajuća afektivna vezanost	16	8.3
Plašljiva afektivna vezanost	1	0.5

Distribucija obrazaca afektivne vezanosti nije statistički značajno različita s obzirom na pol ispitanika.

Zbog malog broja ispitanika koji pripadaju plašljivom obrascu afektivne vezanosti, u daljim analizama su korišteni skorovi ispitanika na dimenzijama anksioznosti i izbegavanja. Takođe, u dalje analize koje su podrazumevale grupisanje ispitanika prema grupnoj pripadnosti, uključivani su ispitanici koji pripadaju svim obrascima afektivne vezanosti, osim plašljivog obrasca.

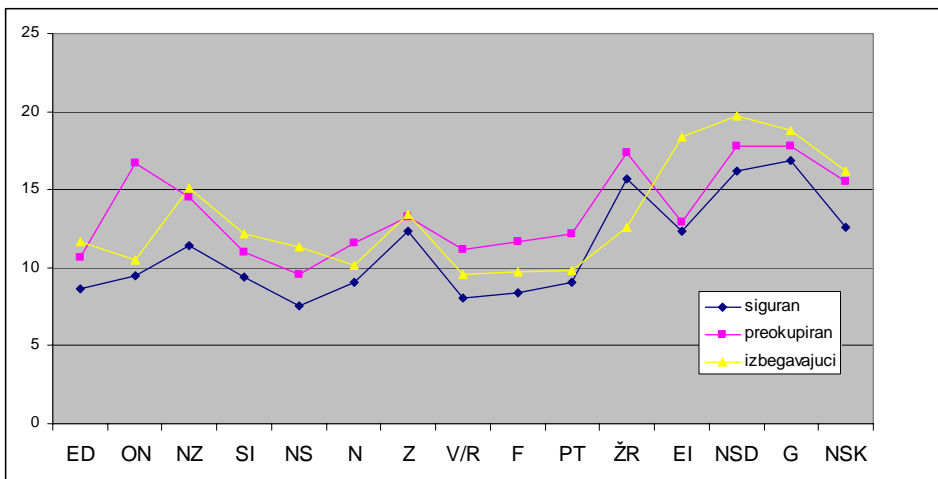
Relacije ranih disfunkcionalnih šema i afektivne vezanosti

Da bi se uporedili odgovori ispitanika koji pripadaju različitim obrascima afektivne vezanosti na *Jangovom inventaru disfunkcionalnih kognitivnih šema*, rađena je analiza varijanse. Dobijeni prosečni skorovi na pojedinim subskalama, kao i na Inventaru u celini prikazani su u tabeli 2.

Tabela 2. *Analiza varijanse*

Šema	Grupa Sigurno afektivno vezani ispitanici N=153		Grupa Preokupirano afektivno vezani ispitanici N=22		Grupa Izbegavajuće afektivno vezani ispitanici N=16		F	p
	Ar.sredina	Sd	Ar.sredina	Sd	Ar.sredina	Sd		
Ukupan skor na Inventaru	166.91	32.38	203.73	36.98	198.44	35.98	16.58	.000
Emocionalna deprivacija	8.65	3.98	10.63	5.34	11.75	4.29	5.54	.005
Osećanje napuštenosti	9.46	3.86	16.68	4.72	10.12	4.79	30.68	.000
Nepoverenje i zloupotreba	11.44	4.07	14.55	4.67	14.87	4.57	9.20	.000
Socijalna izolacija	9.41	3.76	10.95	5.85	12.50	5.47	4.77	.010
Neadekvatnost i sram	7.35	2.70	9.59	4.27	11.56	4.84	16.42	.000
Nesposobnost	9.10	4.01	11.55	5.02	10.25	4.58	3.59	.029
Zavisnost	12.37	3.05	13.27	3.88	13.50	3.56	1.52	<i>n.z</i>
Vulnerabilnost/ranjivost	8.03	3.11	11.18	4.72	9.50	3.22	9.34	.000
Fuzija	8.35	2.97	11.68	5.21	9.87	5.03	9.46	.000
Žrtvovanje	15.66	4.69	17.36	4.52	12.62	4.42	4.87	.009
Nedostižni standardi	16.20	3.77	17.81	4.32	19.56	3.76	6.68	.002
Emocionalna inhibiranost	12.37	3.45	12.91	3.61	18.31	3.32	21.34	.000
Grandioznost	16.89	3.57	17.77	3.28	18.50	3.71	1.91	<i>n.z</i>
Nedovoljna samokontrola	12.56	4.28	15.50	4.55	16.00	6.52	7.41	.001
Potčinjavanje	9.04	3.35	12.27	4.88	9.50	3.12	8.03	.000

Rezultati ukazuju da najviši ukupan skor postižu ispitanici preokupiranog obrasca afektivne vezanosti. Grupe formirane prema obrascima afektivne vezanosti, ne razlikuju se u šemama Grandioznost i Fuzija. Grafički prikaz (grafik 1) ukazuje na pravilnost da ispitanici sigurnog obrasca afektivne vezanosti postižu dosledno najniže rezultate na svim disfunkcionalnim šemama, osim na subskali Žrtvovanje, gde najniži skor postižu ispitanici izbegavajućeg obrasca afektivne vezanosti.

Grafik 1. Skorovi ispitanika na pojedinačnim šemama prema obrascima afektivne vezanosti

Post hoc analiza (LSD test) ukazuje da se u 5 šema ispitanici sigurnog obrasca afektivne vezanosti razlikuju u odnosu na grupe nesigurnih obrazaca, dok se one međusobno statistički ne razlikuju (Emocionalna deprivacija, Nepoverenje i zlo-upotreba, Neadekvatnost i sram, Nedostižni standardi i Nedovoljna samokontrola). U disfunkcionalnim šemama Osećanje napuštenosti, Vulnerabilnost/ ranjivost, Fuzija i Potčinjavanje grupa preokupirano afektivno vezanih ispitanika postiže značajno više rezultate u odnosu na grupe sigurno i izbegavajuće afektivno vezanih ispitanika. Razlike u izraženosti kognitivnih šema između grupa ispitanika formiranih prema obrascima afektivne vezanosti ispitivana je diskriminativnom analizom.

U analizu ponovo nije uvrštena grupa ispitanika plašljivog obrasca afektivne vezanosti zbog broja ispitanika .

Diskriminativnom analizom je izdvojeno 2 značajne funkcije (tabela 3).

Tabela 3. Deskriptivni pokazatelji za izdvojene diskriminativne funkcije

	Karakteristična vrednost	R	Wilks-Lambda	Chi	df	p
1	0.47	.57	.48	132.6	30	.00
2	0.42	.54	.70	62.88	14	.00

Prva izdvojena funkcija značajno razlikuje grupe sigurnih od obe grupe nesigurnih afektivnih obrazaca (tabela 4.), mada su razlike izraženije između grupe ispitanika sigurnog obrasca afektivne vezanosti u odnosu na grupu ispitanika preokupiranog obrasca afektivne vezanosti.

Tabela 4. Centroidi grupa za I diskriminativnu funkciju

Grupa (prema obrascu afektivne vezanosti)	Vrednost centroida
Sigruni	-.29
Preokupirani	1.83
Izbegavajući	0.25

Iz matrice strukture (tabela 5) može se zaključiti da je značajno zasićena šema Osećanje napuštenosti, Npoverenje i zloupotreba, Neadekvatnost i sram, Vulnerabilnost/ranjivost, Fuzija i Potčinjavanje. Ove šeme najkarakterističnije su za ispitanike preokupiranog obrasca afektivne vezanosti. Diskriminativna funkcija opisuje dominaciju maladaptivnih uverenja iz domena izdvojenosti i odbačenosti, narušene autonomije i sposobnosti te usmerenosti na druge.

Tabela 5. Matrica strukture za I diskriminativnu funkciju

	I diskriminativna funkcija
Emocionalna deprivacija	.25
Osećanje napuštenosti	.82
Npoverenje i zloupotreba	.38
Socijalna izolacija	.20
Neadekvatnost i sram	.39
Nesposobnost	.28
Zavisnost	.15
Vulnerabilnost/ranjivost	.45
Fuzija	.46
Žrtvovanje	.14
Nedostižni standardi	.23
Emocionalna inhibiranost	.14
Grandioznost	.13
Nedovoljna samokontrola	.33
Potčinjavanje	.43

Druga izolovana diskriminativna funkcija najbolje razlikuje grupu ispitanika sa izbegavajućim obrascem afektivne vezanosti u odnosu na druge dve grupe (tabela 6).

Tabela 6. Centroidi grupa za II diskriminativnu funkciju

Grupa (prema obrascu afektivne vezanosti)	Vrednost centroida
Sigurni	-.16
Preokupirani	-.39
Izbegavajući	2.10

Matrica strukture druge izolovane funkcije (tabela 7) ukazuje da se grupe razlikuju prema uverenjima koja su iz domena osećaja izdvojenosti i odbačenosti i inhibicija. Izolovanu funkciju najviše zasićuju šeme koje se tiču Emocionalne inhibiranosti, Neadekvatnosti i srama i Nedostižnih standarda, te sklonosti ka niskim skorovima na šemi Žrtvovanje.

Tabela 7. Matrica strukture za II diskriminativnu funkciju

	II diskriminativna funkcija
Emocionalna deprivacija	.27
Osećanje napuštenosti	-.12
Nepoverenje i zloupotreba	.27
Socijalna izolacija	.27
Neadekvatnost i sram	.50
Nesposobnost	.06
Zavisnost	.12
Vulnerabilnost/ranjivost	.09
Fuzija	.08
Žrtvovanje	-.32
Nedostižni standardi	.33
Emocionalna inhibiranost	.72
Grandioznost	.17
Nedovoljna samokontrola	.26
Potčinjavanje	-.04

Kako je iz prethodnih analiza, zbog malog broja ispitanika, isključivana grupa plašljivo afektivno vezanih, koju karakterišu visoki skorovi na obe dimenzije unutrašnjeg radnog modela, sa ciljem preciznijeg uvida relacije karakteristika afektivne vezanosti (merenih preko dimenzija unutrašnjeg radnog modela, prema K. Bartolomew) sa ranim disfunkcionalnim šemama rađena je zajednička faktorska analiza koja je uključivala skorove na svih 15 ranih disfunkcionalnih šema i dimenzijama anksioznosti i izbegavanja.

Rezultati ukazuju da latentni prostor ovih varijabli opisuju 3 faktora, sa kumulativnih 47,12% opisane varijanse varijabli (tabela 8).

Tabela 8. Karakteristične vrednosti faktora i procenti objašnjene varijanse

	karakteristična vrednost	procenat objašnjene varijanse
FAKTOR 1	6.05	35.62
FAKTOR 2	1.96	11.50

Uvidom u matrice strukture izolovanih faktora, može se uočiti da se sa dimenzijom anksioznosti grupišu rane disfunkcionalne šeme Potčinjavanja, Osećaja napuštenosti, Nesposobnosti, Zavisnosti, Nedovoljne samokontrole, Vulnerabilnosti/ Ranjivosti, Nepoverenja i zloupotrebe, Fuzije i Žrtvovanja (tabela 9). Ove disfunkcionalne šeme potiču iz domena Narušena autonomija i sposobnosti, Odvojenost i odbacivanje, Usmerenost na druge, Narušene granice. Faktor koji obuhvata ove varijable, opisuje osobu koja ima uverenja da je nesposobna da funkcioniše i preživi odvojeno od značajnih drugih osoba, očekuje nestabilne i višestruko uslovljavane bliske relacije, sa tendencijom drugih da je povrede ukoliko ne zadovolji njihove potrebe. Da bi izbegla napuštanje, ova osoba se potčinjava i žrtvuje u bliskim odnosima sa drugima. Njen odnos prema bliskim vezama karakteriše strah od napuštanja i nisko uverenje o ličnoj spretnosti i zaslužnosti da se u vezi bude i ostane. Na osnovu opisane strukture ovaj faktor možemo imenovati kao *Kognitivni obrazac anksioznosti u bliskim relacijama*.

Tabela 9. Matrica strukture prvog izolovanog faktora *Kognitivni obrazac anksioznosti u bliskim relacijama*

	r
Potčinjavanje	.82
Osećaj napuštenosti	.80
Anksioznost u bliskim relacijama	.72
Nesposobnost	.68
Zavisnost	.68
Nedovoljna samokontrola	.66
Vulnerabilnost/ranjivost	.61
Nepoverenje i zloupotreba	.56
Fuzija	.56
Žrtvovanje	.53

U strukturi drugog faktora, evidentno je da se oko izbegavanja kao dimenzije unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti grupišu disfunkcionalne šeme Emocionalne inhibiranosti, Neadekvatnost i sram, Emocionalna deprivacija i socijalna izolacija (tabela 10).

Tabela 10. *Matrica strukture drugog izolovanog faktora Kognitivni obrazac izbegavanja u bliskim relacijama*

	r
Emocionalna inhibiranost	.81
Neadekvatnost i sram	.76
Izbegavanje u bliskim relacijama	.71
Emocionalna deprivacija	.65
Socijalna izolacija	.63

Ove disfunkcionalne šeme dominantno potiču iz domena Odvojenost i odbacivanje i domena Preterane kontrole. Faktor koji zasićuju ove varijable opisuje osobu koja ima uverenja da drugi ne mogu da pruže osećaj sigurnosti, stabilnosti, brige, prihvatanja i poštovanja. Očekuje da će drugi uskratiti zaštitu, negu, razumevanje i podelu emocija, pa ih zbog toga maksimalno umanjuje i inhibira, pružajući sliku racionalne osobe koja je u stanju izrazito da se kontroliše. Njen odnos prema bliskim odnosima sa značajnim drugim karakteriše usmerenost i izražavanje neophodnosti oslanjanja na sebe, negacija potrebe za emocionalnim odnosima i emocionalnim reagovanjem, te stoga tendencija da se ne ulazi u bliske veze. Na osnovu ovako opisane strukture, ovaj faktor se može imenovati kao Kognitivni obrazac izbegavanja u bliskim relacijama.

Diskusija i zaključak

Grupe ispitanika formirane prema obrascima afektivne vezanosti značajno se razlikuju u izraženosti ranih maladaptivnih šema. Iako je, zbog malog broja ispitanika u grupi, iz analize isključena grupa plašljivo afektivno vezanih ispitanika, rane maladaptivne šeme su značajno zastupljenije u grupama nesigurno afektivno vezanih ispitanika.

Rezultati pokazuju da najviši ukupni skor na *Jangovom inventaru ranih disfunkcionalnih šema* postižu ispitanici preokupiranog obrasca afektivne vezanosti. Prema modelu Bartolomew (Bartolomew & Shaver, 1998; Feeny, 1999; Stefanović-Stanojević, 2005) preokupirani obrazac afektivne vezanosti karakteriše nisko izbegavanje i visoka anksioznost. Ove osobe su iz ranih iskustava formirale negativan model sebe i pozitivan model značajnog drugog. Preokupirano afektivno vezane osobe su sklone stalnom traženju naklonosti, odobravanja, prihvatanja od strane drugih, sa uverenjem da će zadobiti sigurnost i stabilnost samo ako značajni drugi na adekvatan način reaguju na njih (Bartolomew, 1994; Bartolomew & Shaver, 1998) Osobe su zbog toga sklone da zavise od drugih i sebe smatraju manje vrednim i sposobnim, poželjnim za ostajanje u vezi, te su anksiozne oko napuštanja. S obzirom na ove karakteristike,

moglo se očekivati da će šeme koje se tiču Osećanja napuštenosti, Žrtvovanja i Potčinjavanja biti karakteristične za ovu grupu ispitanika. Rezultati diskriminativne analize na uzorku istraživanja prezentovanog ovim radom, ukazuju da ovu grupu od grupe sigurno i izbegavajuće afektivno vezanih ispitanika značajno razlikuju uverenja u osnovi šema Osećanje napuštenosti, Npoverenje i zlo-upotreba, Neadekvatnost i sram, Vulnerabilnost/ ranjivost, Fuzija i Potčinjavanje. Prema Youngovoj teoriji, dakle, ono što karakteriše preokupirani obrazac afektivne vezanosti jesu uverenja o nestabilnosti relacija i emotivnoj nepredvidivosti značajnih drugih, anksioznost vezana za odbacivanje, napuštanje, n-poverenje i očekivanje da će ih druge osobe posramiti, povrediti, u cilju ispunjavanja ličnih interesa. Ove osobe karakteriše i osećanje da su lošiji od drugih, nebitni i da ne mogu da budu voljeni. One brinu da bi se mogla desiti katastrofa ili nesreća koja se ne može predvideti i prevenirati. U odnosima sa drugim ljudima karakteriše ih sklonost ka izrazito bliskim i isprepletenim odnosima, usled čega osećaju da ne mogu biti srećni ukoliko ne postoji značajna druga osoba sa kojom su u vezi. Da bi ovo postigli, a izbegli napuštanje, namerno i voljno izlaze u susret potrebama značajnih drugih, njihovim emocijama, odlukama i željama. Ove osobe se često loše adaptiraju, a Young ih smatra hipersenzitivnim, poslušnim, često u osećanju zatočenosti, sklonim povlačenju i psihosomatskim reakcijama. U razvoju ovakvih osoba, Jang kao tipično okruženje navodi porodicu u kojoj je ljubav uslovna i u kojima primat imaju emocionalne i druge potrebe roditelja. S obzirom na druge domene u kojima su dominantne šeme za ovaj obrazac, može se uočiti ambivalencija u relacijama u porodicama porekla, jer Young smatra da su za razvoj datih šema okruženja i hladna, odbacujuća, ili veoma protektivna, u kojima se detetove kompetencije značajno umanjuju i/ili ne razvijaju (Young et al., 2003). Prema teoriji afektivne vezanosti, preokupirani obrazac afektivne vezanosti značajno korelira sa nerazrešenim sukobima ili ambivalentnim relacijama u porodicama porekla. I ova teorija naglašava izrazitu emotivnu isprepletenost i umanjivanje kompetencija deteta, uz smanjenu senzitivnost roditelja i razvojno neadekvatne roditeljske postupke naročito prema potrebama vezanim za autonomiju i samostalnost (Allen & Land, 1999). I istraživanja na nekliničkim populacijama potvrđuju značaj određenih načina vaspitanja i kvaliteta odnosa roditelj dete za razvoj maladaptivnih šema. U istraživanju Murisa (Muris, 2006) razvoj šema karakterističnih za preokupirani obrazac afektivne vezanosti u adolescenciji značajno korelira sa kontrolišućim roditeljskim obrascima, kojima dominira anksioznost i neprihvatanje, kao i nedostatak topline. Na kliničkoj populaciji, preokupirani obrazac se na sličan način razlikuje od ostalih i po izraženosti maladaptivnih šema najbliži je plašljivoj (Mason et al., 2005). Kao šeme koje ih značajno razlikuju istraživanjem su izdvojene Osećanje napuštenosti, Potčinjavanje i Emocionalna deprivacija, koja

na uzorku ovog istraživanja nije značajna u razlikovanju ovog obrasca od ostalih nesigurnih obrazaca.

Nesigurno izbegavajuće afektivno vezane osobe, prema modelu K. Bartolomew, postižu niske skorove na anksioznosti i visoke na izbegavanju. Ove osobe imaju negativan model značajnih drugih, a pozitivan model sebe. Takve karakteristike unutrašnjeg radnog modela čine ih sklonim izbegavanju bliskih relacija usled loših iskustava, ali u isto vreme, braneći se negacijom potrebe za bliskim vezama ove osobe uspevaju da zadrže sliku sebe kao vrednog (Bartolomew & Shaver, 1998). Rezultati ovog istraživanja ukazuju na to da ispitanike izbegavajućeg obrasca afektivne vezanosti od druge dve grupe značajno razlikuju šeme Emocionalna inhibiranost, Neadekvatnost i sram, Nedostižni standardi, kao i najniži skor na šemi Žrtvovanje. Po Youngovom shvatanju (Young et al., 2003) ove osobe imaju tendenciju ka izraženoj kontroli i inhibiranju pozitivnih i negativnih emocionalnih reakcija i ka izrazito niskom fokusu na osećanja, odgovore i potrebe drugih što odgovara stanovištu iz teorije afektivne vezanosti o negaciji potreba za emocionalnom razmenom kod osoba izbegavajućeg obrasca afektivne vezanosti. Šema Neadekvatnost i sram potiče iz domena Odvojenosti i odbacivanja i ukazuje na osetljivost ovih osoba na odbacivanje, što može imati veze sa negativnim iskustvima u vezama koja bi činila osnov potrebe za izbegavanjem i negiranjem bliskih veza. Po Jangu (Young et al., 2003) tipična razvojna okruženja za domene iz kojih potiču rane disfunkcionalne šeme karakteristične za izbegavajući obrazac afektivne vezanosti dominantno su određena hladnim, rigidnim, odbacujućim relacijama. Istraživanja koja povezuju razvoj ranih disfunkcionalnih šema sa vaspitnim ponašanjem roditelja takođe ukazuju na pravilnost da odbacivanje u relaciji roditelj-dete značajno korelira sa razvojem šema karakterističnih za nesigurno izbegavajući obrazac afektivne vezanost (Muris, 2006).

Najniži ukupan skor i najniže skorove na većini ranih disfunkcionalnih šema postižu sigurno afektivno vezani ispitanici. Podatak o tome da sigurno afektivno vezani ispitanici dosledno postižu najniže skorove na ranim disfunkcionalnim šemama nađen je i na istraživanjima na kliničkim populacijama (Mason et al., 2005), iako razlike u skorovima na pojedinim ranim disfunkcionalnim šemama između sigurnih i nesigurnih obrazaca nisu toliko izražene kao na kliničkoj populaciji. Po modelu Bartolomew, ove osobe imaju pozitivan model sebe i drugih i postižu niske rezultate i na anksioznosti i na izbegavanju (Bartolomew & Shaver, 1998; Brennan et al., 1998). Ove osobe se osećaju prijatno u bliskim relacijama (Bartolomew & Shaver, 1998), uz dobar balans intimnosti i autonomije (Feeny, 1999). Teorija afektivne vezanosti pretpostavlja da su iskustva ovih osoba u bliskim relacijama uglavnom bila pozitivna, ali da su pre svega

koherentna i pružaju mogućnost analize i integracije iskustava ma kakva ona bila (Hesse, 1999). Zbog toga je moguće da osobe sigurnog obrasca bez obzira na različita prethodna iskustva u bliskim vezama zadrže mali broj disfunkcionalnih šema. U istraživanju prikazanom ovim radom dobijen je podatak da ispitanici sigurnog obrasca afektivne vezanosti ne postižu najniži skor na šemi Žrtvovanje. Moguće je za pretpostaviti da spretnost u balansiranju bliskosti i individualnosti daje sigurno afektivno vezanim ispitanicima mogućnost da ulaze u relacije u kojima će biti potrebno da izbalansiraju potrebe drugih i svoje potrebe. Ispitanici izbegavajućeg obrasca afektivne vezanosti, koji postižu najniži skor na šemi koja opisuje uverenja o Žrtvovanju kao indikatoru balansiranja ličnih i potreba i želja bliskih ljudi, zbog negativnog modela značajnih drugih, smatraju takve odnose nemogućim. Isticanjem svojih potreba u odnosu na potrebe bliske osobe, negiranjem mogućnosti kompromisa među njima, ove osobe se potencijalno brane od mogućih negativnih iskustava u bliskim relacijama.

Teorija afektivne vezanosti pretpostavlja da unutrašnji radni modeli uključuju više međusobno povezanih komponenti, koje podrazumevaju i uverenja, stavove i očekivanja od sebe i drugih. Takođe, unutrašnji radni model ima značajnu funkciju u oblikovanju emocionalnih, bihevioralnih odgovora, ali i odgovora na nivou kognicije-percepcije, akcentuacije i interpretacije iskustava (Collins & Read, 1994, prema Feeny, 1999). Zajednička faktorska analiza ranih disfunkcionalnih šema i dimenzija unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti, ukazala je na pravilnost da se određene disfunkcionalne šeme grupišu sa anksioznošću, a određene sa izbegavanjem. Na taj način moguće je pretpostaviti kognitivni obrazac u osnovi ove dve dimenzije. Anksioznost je značajno povezana sa kognitivnim uverenjima iz domena Narušene autonomije i sposobnosti, budući da strukturu faktora u kom se nalazi anksioznost značajno zasićuju sve šeme iz ovog domena. Na osnovu ovih podataka moguće je pretpostaviti da je anksioznost u bliskim relacijama dominantno povezana sa uverenjima vezanim za sposobnost separacije, individualnosti i nezavisnosti u odnosima sa značajnim drugima u skladu sa uzrastom, koja može da značajno utiče na spretnost u balansiranju autonomijom i intimnošću u bliskim relacijama. Sa druge strane, faktor sa kojim značajno korelira izbegavanje, značajno zasićuju gotovo sve merene šeme iz domena Odvojenosti i odbacivanja. Kognitivni obrazac vezan za izbegavanje u bliskim vezama, činila bi uverenja o nemogućnosti ostvarivanja sigurnih i stabilnih emotivnih veza, uverenja da će značajni drugi ostati hladni, povučeni, neempatični i odbacujući ukoliko im se približe. Ovi podaci ukazuju na pravilnosti međusobnih povezanosti ranih disfunkcionalnih šema i karakteristika afektivne vezanosti i kada su operacionalizovane preko dimenzija unutrašnjeg radnog modela. Podaci upućuju na pravilnost da i sigurno afektivno vezani ispitanici imaju, doduše nisko izražene, rane disfunkcionalne šeme.

Razumevanje i praćenje relacija afektivne vezanosti sa ranim disfunkcionalnim šemama na nekliničkoj populaciji pruža mogućnost za uvid u to kada i u kojim relacijama šeme prestaju da budu funkcionalne, kao i na koji način je to povezano sa stabilnošću afektivne vezanosti. S obzirom da teorijski koncept ranih disfunkcionalnih šema prati i razvijen koncept terapijskog tretmana, podaci dobijeni ovim istraživanjem otvaraju polje preventivnog rada. Teorija afektivne vezanosti se, u shvatanjima mnogih istraživača i teoretičara, smatra konceptom koji može da poveže rana iskustva i razvoj disfunkcionalnih šema, a time i razvoj patologije (Chorpita & Barlow, 1998; Platts et al., 2002; Mason et al., 2005). Longitudinalnim istraživanjem mogao bi se dobiti uvid u kontinuitet relacija između afektivne vezanosti i ranih disfunkcionalnih šema. Takvo istraživanje dalo bi značajan doprinos razumevanju stabilnosti i promena ranih disfunkcionalnih šema, te konteksta u kom šeme prestaju da budu funkcionalne.

Ograničenje ovog istraživanja odnosi se pre svega na karakteristike uzroka s obzirom na obrazac afektivne vezanosti. Iako je procentualna zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti na ovom uzorku očekivana i uporediva sa drugim istraživanjima na našoj populaciji (Stefanović-Stanojević, 2002, Mihić i sar, 2007; Mihić, 2007), broj ispitanika koji pripadaju nesigurno-plašljivom obrascu nije dozvolio da se i ovaj tip afektivne vezanosti uključi u većinu analiza. S obzirom da istraživanja na kliničkoj populaciji ukazuju na značajnu vulnerabilnost ovih osoba, sklonost razvoju depresivne simptomatologije i generalno izraženim teškoćama u mentalnom zdravlju (Pianta et al., 1996; Dozier et al., 1999), kao i na tendenciju da pokazuju najizraženije rane disfunkcionalne šeme (Mason et al., 2005), u narednim istraživanjima bilo bi značajno uključiti i ispitanike koji pripadaju nekliničkoj populaciji, a imaju plašljivi obrazac afektivne vezanosti.

Reference

- Alland J., & Land D. (1999). Attachment in adolescence. In Cassidy J. and Shaver P. (Eds), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. New Yourk, Guilford Press.
- Baker E., & Beech A. (2004). Dissociation and variability of adult attachment dimensions and Early maladaptive schemas in sexual and violent offenders. *Journal of Interpersonal Violence, 19*, 1119-1136.
- Bartolomew K. (1994).Assesment of individual defferences in adult attachment. *Psychological Inquiry, 5,,* 23-67.
- Bartolomew K., & Shaver P. (1998). Methods of assessing attachment: Do they converge? In: Simpson J. A. and Rholes W.S. (Eds), *Attachment theory and close relationships*. New York, Guilford Press.
- Brennan K., Clarc C., & Shaver P. (1998). Self-report measurement of adult attachment: An integrative overview. In Simpson J. A. and Rholes W.S. (Eds), *Attachment theory and close relationships*. New York, Guilford Press.
- Brotchie J., Meyer C., Copello A., Kidney R., & Waller G. (2004). Cognitive representations in alcohol and opiate abuse: The role of core beliefs. *British Journal of Clinical Psychology, 43*, 337-342.
- Ceccero J., Nelson J., & Gillie J. (2004). Tools and tenets of schema therapy: toward the construct validity of the Early Maladaptive Schema Questionnaire – Research Version (EMSQ-R). *Clinical Psychology and Psychotherapy, 11,,* 344-357.
- Cecero J., Beitel M., & Pruoat T. (2008). Exploring the relationships among early maladaptive schemas, psychological mind mindedness and self reported college adjustment. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 81*,105-118.
- Chorpita B.E., & Barlow D.H. (1998). The development of anxiety: the role of control in early environment. *Psychological Bulletin, 124*, 3-21.
- Crowell J., Fraley R.S., & Shaver P. (1999). Measurement of individual differences in adolescent and adult attachment. In Cassidy J. and Shaver P.

- (Eds), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. New Yourk, Guilford Press.
- Dozier M., Chase Stovall K., Albus K. (1999). Attachment and psychopathology in adulthood. In: Cassidy J. and Shaver P. (Eds), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. New Yourk, Guilford Press.
- Feeny J. (1999). Adult romantic attachment and couple relations. In Cassidy J. and Shaver P. (Eds), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. New Yourk, Guilford Press.
- Fonagy P., Leigh T., Steele M., Kennedy R., Mattoon G, Target M, & Gerber A. (1996). The relation of attachment status, psychiatric classification and response to psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychotherapy*, 64, 22-31.
- Hesse E. (1999). The Adult Attachment Interview: Historical and current Perspectives. In: Cassidy J. and Shaver P. (Eds), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. New Yourk, Guilford Press.
- Kamenov Ž, i Jelić M. (2003). Validacija instrumenata za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6 (1), 73-91.
- Lachenal-Chevallet K., Mauchand P., Cottraux J., Bouvard M., Martin R. (2006). Factor analysis of the Schema Questionnaire– short form in non clinical sample. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 20,, 311-318.
- Lee C.W., Taylor G., & Dunn J. (1999). Factor structure of the Schema Questionnaire in a large clinical sample. *Cognitive Therapy and Research*, 23, 441-451.
- Main M. (1999). Attachment theory: Eighteen points with suggestions for future studies. In: Cassidy J. and Shaver P. (Eds), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. New Yourk, Guilford Press.
- Mason O., Platts H., & Tyson M. (2005). Early maladaptive schemas and adult attachment in a UK clinical population. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 78, 549-564.
- Meyer C., & Gillings, K. (2004) Parental bonding and bulimic psychopathology: The mediating role of mistrust/abuse beliefs. *International Journal of Eating Disorders*, 35, 229-233.

- Mihić I. (2007). Značaj afektivne vezanosti roditelja za funkcionalnost roditeljskog saveza. U: Hanak N., Dimitrijević A (ur.). *Afektivno vezivanje. Teorija, istraživanja, psihoterapija*. Beograd, Centar za izdavačku delatnost Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Mihić I., Petrović J., i Zotović M.(2007).Stresna iskustva u odrastanju i afektivna vezanost u adolescenciji. *Psihologija*, 40,, 527-542.
- Muris P.(2006). Maladaptive schemas in non-clinical adolescents: Relations to perceived parental rearing behaviours, Big Five personality factors and Psychopathological symptoms. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 13, 405-413.
- Nikolski Končar N., Zotović M., i Hautekeete M. (2006). Efekti bombardovanja pet godina posle: Uspostavljanje ranih nefunkcionalnih kognitivnih šema kod dece. *Psihologija*, 39, 229-246.
- Nordahl H., Holte H., & Haugum J.(2005). Early maladaptive schemas in patient with and without personality disorders: Does schema modification predict symptomatic relief. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 12,142-149.
- Oei T., & Baranoff J. (2007). Young Schema Questionnaire: Review of psychometric and measurement issues. *Australian Journal of Psychology*, 52,, 78-86.
- Pianta R.C., Egeland B., & Adam E.K. (1996). Adult attachment classification and self- reported psychiatric symptomathology as assessed by MMPI-2. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64, 273-281.
- Platts H, Tyson M., & Mason O. (2002). Early attachment and adult psychopathology: A review. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 9, 330-348.
- Schmit N.B., Joiner T.E., Young J.E., & Telch M.J. (1995). The Schema Questionnaire: Investigation of psychometric properties and hierarchical structure of maladaptive schemas. *Cognitive Therapy and Research*, 19, 295-321.
- Stefanović-Stanojević T. (2002). Bliske partnerske veze. *Psihologija*, 35, 81-96.
- Stefanović-Stanojević T.(2004). *Emocionalni razvoj ličnosti*. Niš, Prosveta.
- Strack S., Millon T. (2005). *Handbook of personology and psychopathology*. Willey and sons.
- Young J., Klosko J.S, Weishaar M. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. New York: Guilford Publications.

ABSTRACT

EARLY MALADAPTIVE SCHEMAS: RELATIONS TO ATTACHMENT IN EARLY ADULTHOOD

Ivana Mihić, Marija Zotović & Jelica Petrović

Early maladaptive schemas are developed early in the childhood as a result of combining the effects of vulnerabilities and dysfunctional experiences in close relationships within a care giving system. They represent pervasive themes that influence significantly self-perceptions and interpersonal relationships by forming basic beliefs considering close relations.

The research presented in this paper aimed to investigate and describe the relations between early maladaptive schemas and attachment in early adulthood. The research focused on the relations of early maladaptive schema to insecure attachment patterns and the dimensions of internal working model of attachment such as anxiety and avoidance.

The schemas differed significantly according to the attachment style grouping, with the preoccupied group possessing the greatest and the secure group possessing the lowest degree of early maladaptive schemas. The results indicated significant correlations among early maladaptive schemas and the dimensions of internal working model of attachment. Some schemas were related to anxiety (forming the cognitive pattern of anxiety in close relationships) and some to avoidance (forming the cognitive pattern of avoidance in close relationships).

Key words: early maladaptive schemas, attachment, internal working model